

Формування в учнів гуманістично-ціннісного ставлення до природи в спадщині В.О. Сухомлинського

У статті розглядається актуальність проблеми формування в учнівської молоді гуманістично-ціннісного ставлення до природи у творчій спадщині В.О. Сухомлинського.

Основною турботою новітньої системи освіти на Україні є людина, починаючи з дитячого віку, її всебічний розвиток, створення умов для формування її кращих якостей, розвитку здібностей, становлення гідного громадянина Української держави. Людина неповторна, за словами В. Сухомлинського, Людина – найвища цінність для сім'ї, школи, суспільства. Ці основоположення повинні стати на чолі всієї навчально-виховної роботи школи.

Вивчення, аналіз, упровадження в життя найгуманістичної спадщини В.Сухомлинського - важлива проблема сучасної педагогічної теорії і шкільної практики. Питанням вивчення теоретичних праць і дослідницької роботи видатного педагога-новатора присвячено чимало досліджень (М. Антоненць, І. Бех, А. Богуш, Л. Бондар, І. Зязюн, Г. Кондратенко, В. Кузь, О. Савченко, О. Сараєва, М. Сметанський, В. Федяєва, З. Шевців та ін.).

Педагогічна громадкість широко вивчає і намагається плідно впроваджувати творчі пошуки В. Сухомлинського в сучасну школу і майбутню освіту. В світовій педагогічній науці і практиці досвід роботи Василя Олександровича вважається унікальним, різнобічно вивчається і впроваджується в систему навчання і виховання (Японія, Китай, Німеччина та інші). Особливо цінуються його гуманістичні ідеї виховання, гуманізація всієї системи роботи Павлівської середньої школи.

Тому тема нашого дослідження актуальна в теоретичному і практичному аспектах розвитку сучасної освіти, навчання і виховання.

Мета дослідження: проаналізувати проблему формування в учнів гуманістично-ціннісного ставлення до природи на основі дослідження педагогічної системи В. Сухомлинського.

Гуманістичне виховання в системі роботи В. Сухомлинського – одна з основних складових морального виховання підростаючого покоління. Гуманістична основа у спадщині педагога ґрунтується на положеннях про безумовну цінність людини, її індивідуальну свободу і гідність, на створенні умов для всебічного розвитку особистості кожної дитини. Педагогічним кредом Василя Олександровича була безмежна любов до дітей (“Чим важча дитина, тим більше я її люблю”), педагогічний оптимізм (“Кожна дитина талановита”), прогнозування і виховання справжньої Людини – Громадянина своєї Батьківщини. Витоками його гуманістичної педагогіки були загальнолюдські моральні цінності, етнопедагогіка, народні українські традиції, мудрість рідного народу. Основним принципам гуманістичного виховання школярів присвячено чимало робіт В. Сухомлинського: “Моральні заповіді дитинства і юності”, “Духовний світ школяра”, “Як виховати справжню людину”, “Методика виховання колективу” та ін.

Серед моральних заповідей дитинства автор відмічає такі як ставлення до старших поколінь, до борців за свободу і незалежність Батьківщини, особиста гідність, великодушність, безкорисливість, скромність, дружба, товаришування, любов, ставлення до людей і обов’язок перед ними, розуміння життя, добра і зла в ньому, відношення до природи.

У системі виховання В.Сухомлинського природа є і об’єкт, і засіб, і сутність діяльності людини. Перші “уроки мислення” в школі починалися не в класі, а серед природи. В.Сухомлинський водив дітей до невичерпного і вічно нового джерела знань – у природу: в сад, у ліс, на берег річки, в поле. Вони бачили, як цвіте яблуна, як гудуть навколо неї бджоли. Чули, як у синьому небі співає жайворонок, й до самого небокраю вітер колише безмежне пшеничне

поле. Ці уроки серед природи поглиблювали знання учнів, розширювали їхні уявлення про навколишній світ [5, с. 39].

Василь Олександрович писав: «У природі закладені у доступній для дитини формі прості і разом з тим дуже складні речі, предмети, факти, явища, залежності, закономірності, інформацію про які нічим не можна замінити, тому що вона відповідає саме світу дитячої природи, тому що інформація про ці речі, предмети є тим світом, в який входить сама дитина, в цьому світі - першоджерело її уявлень, понять, думок, узагальнень, суджень» [9, с. 339].

Вивчення досвіду формування екологічної культури підростаючого покоління нашого регіону показує, що позашкільна та позааудиторна робота ще недостатньо акцентована на вивченні екоситуації території області. Тому одне з основних завдань, яке стоїть перед сучасними учителями-практиками це навчити дітей розуміти навколишню природу та зміни в ній, що відбуваються під впливом діяльності людини.

Попередні результати нашого дослідження свідчать, що якісно нова екологічна освіта учнів сучасної загальноосвітньої школи залежить від професійної майстерності вчителя-практика. Вона може бути забезпечена розробкою і впровадженням цілісної поетапної системи, яка направлена на формування екологічних знань, перетворення їх в погляди, переконання, гуманістично-ціннісного ставлення підростаючого покоління до природи та опанування уміннями і навичками природоохоронної діяльності.

Актуальною в контексті проблеми нашого дослідження є думка про те, що правильне сприйняття й осмислення природи – перший крок на шляху гуманістично-ціннісного ставлення до неї. Зупинка на цьому шляху надає процесу споглядального характеру. Ставленню ж до природи, що його формував В.Сухомлинський у своїх вихованців, була притаманна дійова спрямованість, яка матеріалізувалась у конкретних учинках.

Глибоко екологічна і гуманістична сутність підходу В.Сухомлинського до проблеми ціннісного ставлення до природи з роками не тільки не втрачає свого значення, а набуває ще більшої актуальності й нового бачення. Творче

використання теоретичних знахідок і цінного досвіду педагога-гуманіста дозволяє сьогодні більш предметно реалізувати завдання екологічного виховання учнівської молоді. Адже підхід В.Сухомлинського до розв'язання досліджуваної проблеми відображав не тільки наявне, він доводив переваги можливого, необхідного, сягав у майбутнє, сприяючи тим самим формуванню прогностичного аспекту екологічної свідомості і поведінки людини.

У системі ціннісних ставлень особистості, як підтверджують результати нашого дослідження, непересічне значення має дбайливе ставлення до природи. Як першооснова всього живого і неживого на землі природа не має аналогів, бо є детермінантою всіх інших людських цінностей, їх умовою. Цінності природи мають доленосне значення для всіх мешканців планети. Будь-яке суспільство й окремі його представники будують своє життя у відповідності з ціннісними імперативами відносно природи, погляд на яку зазначав В.Сухомлинський, необхідно утверджувати як на народне багатство, що передається з покоління в покоління, цінність якого ні з якими іншими цінностями порівняти і зіставити не можна [6, с. 547]. Цей висновок він відстоював протягом усієї науково-педагогічної діяльності, залишивши нам у спадок неперевершені зразки форм і методів формування у своїх вихованців гуманістично-ціннісного ставлення до природи.

Отже, категорія “цінності” є необхідною передумовою розуміння сутності природи. Аналізуючи з цього погляду домінантні орієнтації школярів на зв'язок з навколишнім середовищем, Г.Тарасенко виокремлює і характеризує основні види ставлення до природи, що складаються в індивіда в процесі навчання, виховання і подальшої трудової діяльності. На її думку, “кожна людина врешті-решт спрямована чи на буденно-споживацький, або на естетичний, чи на ідеально-творчий характер взаємовідносин із природою, чи ж на еклектичний їх варіант [7, с. 170–171]”.

Звідси випливає закономірний висновок: без розуміння природи як цінності будь-яка діяльність стосовно неї, вияв будь-якої потреби набувають буденно-утилітарного характеру. Та й педагогічне інструментування виховного

впливу неминуче примітивізується. Це зумовлює нагальну потребу включити проблему ціннісного освоєння природи в орієнтири екологічного виховання сучасної молоді [7, с. 171].

Ми можемо констатувати, що самих тільки знань недостатньо для того, щоб вони керували людиною в її ставленні до природи. Лише тоді, коли знання стануть предметом стійких екологічних почуттів, вони перетворюються у реальні збуджувачі гуманістично-ціннісного ставлення до природи. Важливим кроком на цьому шляху є педагогічно спрямоване спілкування дитини з природою. У ході його створюються передумови для того, щоб сприйняття природи супроводжувалося емоційним підйомом, без якого, як стверджував В.Сухомлинський, неможливо забезпечити повноцінний розвиток дитини, адже “краса природи, загострює сприйняття, пробуджує творчу думку, наповнює слово індивідуальними переживаннями [5, с. 45]”. Вона є одним із струмків, що “живлять доброту, сердечність, любов [5, с. 223]”. Отже, пробуджуючись завдяки впливу природи, почуттєві надбання дитини сторицею відплачують їй добром.

Позитивну роль у формуванні емоційно-ціннісного ставлення до природи відіграє педагогічно організоване перенесення на сферу спілкування з природою емоційних станів і вражень, що виникають у підлітків під впливом образного відображення картин природи в різних жанрах мистецтва. Твори природної тематики, пейзажні, анімалістичні, жанрові напрями сприяють, як доводить Л.Печко, “входженню” особистості в світ природи як особливий емоційно-моральний світ, “олюднюють” його [4, с. 83].

У цьому зв'язку універсального значення набуває застереження В.Сухомлинського, відповідно до якого без надійної емоційної основи неможливе не тільки успішне, але і взагалі нормальне спілкування з природою [6]. Небезпека перетворення душі підрастаючої людини “в холодне сховище готових істин”, зазначає далі В.Сухомлинський, реальна. У цій ситуації вкрай важливий обов'язок школи і вчителя полягає в тому, щоб піднести ступінь

емоційного сприйняття природних об'єктів і явищ до рівня екологічних потреб, настанов, гуманістично-ціннісних орієнтацій [6].

Висновки. Позитивні результати в розв'язанні вказаної проблеми можна отримати, як правомірно вказує В.О. Сухомлинський, якщо забезпечити систематичне вивчення учнями природного середовища, сформувати стійкий інтерес і позитивну мотивацію особистості до набуття екологічних знань, вмінь і навичок, використовувати потенційні можливості всіх навчальних дисциплін, гуманітарного та природничо-математичного циклів, організувати систематичну діяльність учнівської молоді з охорони та поліпшення екологічного становища довкілля.

Таким чином, викладена інформація приводить до висновку про важливість подальшого удосконалення навчально-виховної роботи загальноосвітньої школи, необхідність систематичного використання спадщини видатних вітчизняних учених. В.О. Сухомлинський правомірно наголошував: “Бажано також пам'ятати, що природа величезної ваги виховний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу. Природа як світ, в якому дитина народжується, пізнає навколишню дійсність і саму себе, полегшує виховну роботу і, водночас, ускладнює її, бо робить її багатшою, багатограннішою. Постійне спілкування з природою і взаємодія з нею стає істотною стороною виховного процесу [9]”.

Перспективними напрямками дослідження, на наш погляд, повинна стати розробка методичних, структурних та організаційних вимог до організації процесу формування гуманістично-ціннісних, екологічних орієнтацій і свідомості учнів середніх і старших класів загальноосвітньої школи.

Література:

1. Концепція екологічної освіти України // Директор школи. – 2002. – №16 (2008). – С. 20 – 29.

2. Кисельов М.М., Камок Ф.М. Національне буття серед екологічних реалій / М.М. Кисельов, Ф.М. Камок. – К.: Тандем, 2000. – 318 с.
3. Лук'янова Л.Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України [моногр.] : Лариса Борисівна Лук'янова. – К.: Міленіум, 2006. – 252 с.
4. Печко Л. Воздействие эстетического отношения к искусству на экологические аспекты духовной культуры личности // Педагогические основы формирования эстетического отношения к искусству: Книга для учителя / Л. Печко. – М., 1990. – С. 69 – 83.
5. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори.: У 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1 – 670 с.
6. Сухомлинський В.О. Природа, праця, світогляд. Вибрані твори: У 5 т / В.О. Сухомлинський . – К.: Рад. школа, 1977. – Т.2 – 639 с., Т.5. – 639 с.
7. Тарасенко Г.С. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів екологічного виховання // Педагогіка і психологія / Г.С. Тарасенко. – 1997. – №1. – С. 170 – 177.
8. Стефаник В.І. Специфіка екологічної освіти та виховання в сільській школі // Екологічний вісник / В.І. Стефаник. – 2006. – № 1(35). – С. 27 – 30.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К.: рідна школа, 1977. – Т.5. – 639 с.
10. Сухомлинський В.О. Школа і природа / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. у 5 т-х. – 1977. – Т. 5. – С. 549.
11. Фіцула М. Педагогіка / М. Фіцула. – К.: Академія, 2000. – С. 283.